

Marlena Koter

"Pół wieku polskiej państwowej służby archiwalnej na ziemiach zachodnich i północnych. Materiały z sesji naukowej (...)", pod red. Kazimierza Kozłowskiego, Warszawa-Szczecin 1997 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 172-175

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

czas — wzywa Was AK i las”. Treść tej ulotki przytacza Edmund Wojnowski w swojej pracy pt. *Warmia i Mazury w latach 1945—1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, (Olsztyn 1968, s. 130) na podstawie akt operacyjnych KW MO w Olsztynie. Władysław Chojnacki przeprowadził kwerendę materiałów organów bezpieczeństwa w ówczesnym Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Olsztynie i prawdopodobnie nie natknął się na tę ulotkę. Jak wykazują badania prof. Andrzeja Paczkowskiego, dotyczące działalności organów bezpieczeństwa w latach 1944—1947, wiele tego typu wydawnictw wychodziło i było kolportowanych przez same władze bezpieczeństwa jako pretekst do dalszego rozszerzania akcji pacyfikacyjnych wobec podziemia antykomunistycznego, jak i stosowania terroru wobec ludności cywilnej.

Już po śmierci Władysława Chojnackiego Bohdan Łukaszewicz w wydanej w 1991 r. pracy *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945—1947* przytacza treść nieznanymi ulotek „dyskredytujących władze i obóz komunistyczny”. Miały one charakter apeli, wierszyków, piosenek, były kolportowane na terenie Warmii i Mazur m.in. w ramach akcji „O” — odpluskwiania, przeprowadzonej przez Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”.

Pilną potrzebą jest dalsza kwerenda i swoista praca detektywistyczna mająca na celu odszukiwanie choćby pojedynczych egzemplarzy tych wydawnictw, które ukazywały się na terenie województwa olsztyńskiego. Chodzi tu m.in. o pismo „Czyn”, organ Harcerskiej Organizacji Podziemnej HOP, która działała w Olsztynie w roku 1950.

Omawiana bibliografia będzie stanowiła lekturę niemalże obowiązkową nie tylko dla badaczy publikacji podziemia, które ukazywały się w latach 1939—1941 i 1944—1953, ale także dla wszystkich tych, których pasjonuje poznawanie dziejów ojczyźnych.

Zbigniew Anculewicz

Pół wieku polskiej państwowej służby archiwalnej na ziemiach zachodnich i północnych. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 10 października 1995 r. w Szczecinie, pod red. Kazimierza Kozłowskiego, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa—Szczecin 1997, ss. 205, nlb. 3, il.

Do rąk czytelników interesujących się problematyką historyczną i archiwalną ziem zachodnich i północnych trafiła książka będąca zbiorem materiałów z sesji naukowej, która została zorganizowana z okazji pięćdziesięciolecia państwowej służby archiwalnej na tym terenie. Obchody jubileuszu zainaugurowała wystawa „Dokumenty — skarby ziem zachodnich i północnych Polski”, zorganizowana w Warszawie, następnie eksponowana w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, skąd przeniesiono ją do Szczecina.

W pracy, po wstępie autorstwa Kazimierza Kozłowskiego, znajdziemy trzynaście wygłoszonych podczas sesji referatów oraz dziennik pierwszego polskiego dyrektora Archiwum Państwowego w Szczecinie — jedyny tego typu dokument na ziemiach zachodnich i północnych.

Szczecińskie wystąpienie prof. dr. hab. Jerzego Skowronka — ówczesnego

naczelnego dyrektora Archiwów Państwowych — „Archiwa ziem zachodnich i północnych — miejsce i rola w systemie archiwów Rzeczypospolitej” było poświęcone roli archiwów w kształtowaniu świadomości archiwalno-historycznej społeczeństwa, zasadniczym zmianom w strukturze archiwów i w ich zasobach wywołanym przez rezultaty II wojny światowej oraz mimo trudnych warunków odznaczających się dynamicznym rozwojem. Prof. Skowronek podkreślił, że archiwa ziem zachodnich i północnych miały i zachowują swoją specyfikę oraz odgrywały i odgrywają nadal szczególną rolę jako instytucje pomocne przy intensywnych badaniach nad przeszłością tych regionów, czego dowodem są liczne publikacje, a także jako czynnik kształtujący narastający państwowy zasób archiwalny, szczególnie w najtrudniejszym okresie — po zakończeniu działań wojennych. Autor zwrócił również uwagę na bardzo ważną cechę archiwów ziem północnych i zachodnich, a mianowicie, że na zasób tych archiwów składają się dokumenty i materiały dotyczące epok panowania nad tymi ziemiami różnych państw. Stabilizacja sytuacji politycznej pozwoliła na rozszerzenie współpracy z archiwistami z innych krajów oraz powinna spowodować pełną wymianę szczegółowych informacji na temat dokumentów i materiałów archiwalnych dotyczących partnera.

Ówczesny dyrektor Archiwum Głównego Akt Dawnych, dr Władysław Stępnia, w swym obszernym referacie „Problemy ziem zachodnich i północnych w działalności i zbiorach Archiwum Akt Dawnych” zaprezentował problemy prawne i organizacyjne odnoszące się do materiałów archiwalnych tych ziem. Szczególną uwagę poświęcił sprawom rewindykacji i windykacji materiałów archiwalnych w stosunkach Polski z państwami sąsiednimi, dotychczas nie rozwiązanych, mimo iż „praktyka traktatowa państw europejskich w tym zakresie jest bardzo bogata i świadczy o szerokich możliwościach rozstrzygnięcia nawet najbardziej skomplikowanych spraw. Praktykę tę wzbogaciła w stopniu bardzo poważnym nauka prawa międzynarodowego publicznego i zakończony już proces kodyfikacji tegoż prawa w odniesieniu do sukcesji państw” (s. 20). W dalszej części swojego wystąpienia autor przedstawił charakterystykę zbiorów AGAD dotyczących ziem północnej i zachodniej Polski. Dr Stępnia zwrócił uwagę na fakt, że archiwalia pochodzące z terenów dawnych Prus, z racji wchodzenia tychże w skład Księstwa Pruskiego, pozostającego w stosunku lennym do Rzeczypospolitej, występują znacznie liczniej w zbiorach AGAD niż materiały archiwalne ze Śląska czy Pomorza, których kontakty z Polską były, z racji przynależności do innych państw, znacznie luźniejsze.

Cennym uzupełnieniem informacji o materiałach do dziejów omawianych terenów w dobie najnowszej było wystąpienie dr. Tadeusza Krawczaka „Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego w zasobie aktowym Archiwum Akt Nowych”, które bardzo dokładnie informuje czytelników, w jakich zespołach AAN można odszukać informacje na temat Pomorza Zachodniego. Na podstawie kwerendy autora dowiadujemy się, że zamiysł rewindykacji byłych ziem piastowskich zrodził się jeszcze podczas trwania wojny, o czym świadczą dokumenty z zespołów wytworzonych przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji. We współczesnych aktach zespołów urzędów centralnych znajdują się materiały

archiwalne dotyczące akcji przesiedleńczej i osadniczej, w tym osadnictwa wojskowego, sporządzanej ewidencji ludności i strat wojennych, organizowania się władz wojewódzkich i terenowych. Zespoły tzw. akt partyjnych (zespoły: MPPR i KC PZPR) zawierają informacje o życiu społeczeństwa polskiego, gospodarce, kulturze w okresie powojennym, aż po przełom lat 1989—1990. Autor zachęca badaczy regionalistów do korzystania z bardzo bogatego zasobu Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Referat Józefa Judzińskiego — dyrektora Archiwum Państwowego w Olsztynie — „Archiwum Państwowe w Olsztynie (1945—1995)”, po uwagach wstępnych prezentuje zarys dziejów archiwum, na którego obecny zasób składają się m.in. archiwalia zabezpieczane podczas podróży inspekcyjnych w kilkunastu miejscowościach województwa olsztyńskiego i rewindykowane archiwalia z terenów niemieckich. Przed utworzeniem w listopadzie 1948 r. archiwum w Olsztynie rozważano, czy ma ono prawo posiadać zasób historyczny, czy ma się stać tylko archiwum bieżącym. Poniemiecki zasób historyczny planowano umieścić w Archiwum Głównym Akt Dawnych i Archiwum Państwowym w Gdańsku. Rosnące jednak w szybkim tempie odnalezione archiwalia popruskie i niemożność umieszczenia i odpowiedniego ich zabezpieczenia w wymienionych wyżej archiwach, spowodowało przyznanie w 1953 r. Archiwum Państwowemu w Olsztynie prawa do posiadania zasobu historycznego. Od 1952 r. olsztyńskie archiwum posiada statut ustalający strukturę organizacyjną. Ulegała ona jednak wielu zmianom spowodowanym m.in. nowym podziałem administracyjnym państwa i likwidacją powiatów oraz bardzo trudną sytuacją lokalową archiwum. Po trwających dość długo próbach poprawienia warunków przechowywania akt, a także warunków pracy archiwistów, administracja rządowa wykazała zrozumienie dla potrzeb archiwum, przekazując w zarząd duży obiekt magazynowy, który stał się w 1995 r. nową siedzibą Archiwum Państwowego w Olsztynie. Wystąpienie dyrektora Judzińskiego w dalszej części pozwala zapoznać się z zasobem archiwalnym AP w Olsztynie oraz kadrą i jej dorobkiem naukowym.

Dzieje powstających archiwów po II wojnie światowej na ziemiach północnych i zachodnich oraz przechowywany w nich zasób i jego losy mają wiele cech wspólnych, o czym możemy się przekonać zapoznając się z pozostałymi wystąpieniami przedstawicieli archiwów działających na interesujących nas terenach. Dr Aniela Przywuska, dyrektorka AP w Gdańsku, przedstawiła referat „Archiwum Państwowe w Gdańsku. Pięćdziesiąt lat działalności”, w którym m.in. za istotne dla funkcjonowania archiwum uznała ustalony dla niego obszar działania, z którego gromadzi zasób, kierując się obowiązującą zasadą przynależności zespołowej. „Najnowsze dzieje i zasoby Archiwów Państwowych na Pomorzu Środkowym” omówił dr Adam Wirski — dyrektor Archiwum Państwowego w Koszalinie, następnie działalność państwowej służby archiwalnej na Śląsku Opolskim w latach 1945—1995 przedstawił dyrektor Archiwum Państwowego w Opolu, mgr Jan Kornek. „Pół wieku polskiej państwowej służby archiwalnej na Dolnym Śląsku” scharakteryzował w swoim wystąpieniu dr Józef Drozd — dyrektor Archiwum Państwowego we Wrocławiu, natomiast „Dzieje zasobu i dorobek Archiwum Państwowego w Zielonej Górze” omówił doc. dr

hab. Jerzy Piotr Majchrzak, historyk, germanista, dyrektor Archiwum Państwowego w Zielonej Górze. Rolę, jaką spełniło Archiwum Państwowe w Poznaniu w tworzeniu i działalności archiwów na ziemiach zachodnich i północnych Polski, przybliżył prof. dr hab. Stanisław Nawrocki. Cenne informacje na temat posiadanego pomorskiego zasobu Archiwum Krajowego Pomorza Przedodrzeńskiego w Greifswaldzie przekazał dr Martin Schoebel. Zarys dziejów i efekty działalności Archiwum Państwowego w Szczecinie po II wojnie światowej przedstawił doc. dr. hab. Kazimierz Kozłowski, który po zamieszczonych uwagach wstępnych zaprezentował etapy funkcjonowania szczecińskiego archiwum, kadry, działalność wydawniczą i popularyzatorską, rozwój bazy materialnej, zbiory biblioteczne i kartograficzne oraz zagadnienia związane z komputeryzacją archiwum. „Archiwalia szczecińskie do roku 1945 a współczesne potrzeby badawcze nad dziejami regionu” omówił historyk i i archiwista z Uniwersytetu Szczecińskiego dr hab. Mieczysław Stelmach. Pracę tę, jak już wspomniano na wstępie, kończy „Dziennik” pierwszego dyrektora archiwum w Szczecinie Bolesława Tuhana-Taurogińskiego, niezwykle ważne źródło informacji o tworzeniu pierwszego Archiwum Państwowego w Szczecinie.

Marlena Koter